

szekciókhoz pusztán annyi kontextust szolgált, amely magabiztosságot ad a panelek intuitív olvasásához és önálló értelmezéséhez. Aby Warburg valószínűleg igencsak meg lenne elégedve a tablók között oda-vissza sétálók, mutogató és tanakodó látogatók láttán. Az emlékezet működik.

Kiállítás a Gemäldegalerieben⁶

A HKW monumentális kiállítását parallel követi a Gemäldegalerie kabinetkiállítása, amelyet Kozmosz és Pátosz között, Berlini művek Aby Warburg Bilderatlas Mnemosyne-jéből címen nyitottak. A kurátorok azokból a berlini közgyűjteményekben lévő eredeti művekből válogattak, amelyek reprodukcióit Warburg felhasználta a képatlaszhoz. Struktúrában pont ellenkezője a képatlasznak; a mindössze két tucat művet átfogóbb témák alapján négy szekcióba rendezték úgy, hogy a figyelem középpontjában az egyes művek maradtak. A nézők számára olyan valószínűleg biztonságosan ismerős formákat választottak ki, mint például a Melankólia ábrázolások, Laokón harca vagy a nimfa-típusok. Mindegyikhez külön szöveg társul: a konkrét művön keresztül magyarázzák el érthető módon a warburgi gondolkodás és munkamódszer alapjait. Ezzel tulajdonképpen felvázolva azon változó szempontok egy részét, amelyek relevánsak lehetnek akkor, amikor az egész Bilderatlas kerül elének.

Emellett a kurátorok kiválasztottak az atlaszból egy olyan tablót, amelyhez több eredeti művet is tudtak rendelni: ez a válogatás a *Hosenkampf* (Nadrág-csata) témája köré épül. A téma – legyen szó alkalmi érdeklődésről vagy éppen a házastárs kiválasztásáról – a partnerválasztás: jelentkezzen az akár nadrág-tépés, egy a női szemérmert jelképező gyűrű vagy egy kolbászarus körültecolásában. A különböző helyeken és időben készült tárgyakon és grafikákon – az egy motívum vagy személy köré gyűlő csoport

6 <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/between-cosmos-and-pathos>

ABY WARBURG

Bilderatlas Mnemosyne – The Original, 2020. szeptember 4 – november 20. kiállítási nézet © Silke Briel / HKW

FILIPPO LIPPI: *Erato múza*, 1500 k

„Míg ezt a festményt a Zene Allegóriájának hitték, Aby Warburg helyesen azonosította a szerelmi és erotikus költészet műzsjaként. A mű valószínűleg egy esküvőre készült: ahogyan a múza elkapja a hatyút egy drága övvel úgy interpretálható mint a testi ösztönök megszelídítésére való felszólítás.”

feldokozott gesztikulációjában – feltűnő motívumok hasonlósága tagadhatatlan.

Nagyon jó hír

A londoni Warburg Intézet szeptember elején bejelentette, hogy mindkét kiállítás teljes anyagát online is elérhetővé teszik majd az intézmény honlapján, így a nemzetközi közönségnek és kutatóknak is hozzáférhetővé válik.

Kapcsolódó irodalom magyar nyelven:

ABY WARBURG: *Pogány-antik jóslás Luther korából*; tan. RADNÓTI SÁNDOR, ford. ADAMIK LAJOS; Helikon, Budapest, 1986

MNHMOΣYNH. *Aby M. Warburg válogatott tanulmányai*, szerk. SZÉPHELYI F. GYÖRGY, ford. ADAMIK LAJOS, HAJNÓCZY GÁBOR, SZÉPHELYI F. GYÖRGY; Magyar Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 1995

HAVASRÉTI JÓZSEF: A kulturális emlékezet mechanizmusai Aby Warburg és Marót Károly ókorszakléletében, http://www.c3.hu/~szepliteratura/lapszamok/deja_vu/tartalom/havasreti.html

ABY WARBURG. *Enigma* (XII. évf.) 2005 no. 46. (tematikus szám)

Aby Warburg: A Mnemosyne Atlas. Centrális Galéria, Budapest, 2008. április 4 – május 4 http://w3.osaarchivum.org/galeria/catalogue/2008/warburg/hu_index.html

HORNÝK SÁNDOR: Pszichohistória. 2008. április 8., ld http://tranzitblog.hu/psziho_historia/

RADNÓTI SÁNDOR: Papírmúzeum – Aby Warburg Mnemosyné-atlasza (kiállítás), *Magyar Narancs*, 2008. április 10. (15.sz.), ld https://magyarnarancs.hu/zenez/papirmuzeum_-_aby_warburg_mnemosyne-atlasza_kiallitas-68606

ANTHONY GRAFTON, JEFFREY F. HAMBURGER: Warburg könyvtára és a Warburg Könyvtár öröksége, ford. SZÉPHELYI F. GYÖRGY, *Buksz*, 2012/1, 79–81, ld. <http://buksz.c3.hu/1201/06miapalya.pdf>

KOVÁCS ÁGNES

Egy feledhetetlen őszi délután Ingo Glass műtermében

Egy szép, szeptemberi délutánon azért kerestem fel INGO GLASST, mert az én esetemben minden (kutató)út Münchenbe vezet. Kíváncsi voltam arra, hogy valójában milyen szerepet játszott az 1990-es években a magyar-bajor képzőművészeti kapcsolatok alakításában, mivel tudomásom volt arról, hogy már 1980-tól a Münchener Városháza Képzőművészeti Osztályának művészeti tanácsadója volt. Ennek a pozíciónak köszönhetően (is) évtizedeken át központi szerepet töltött be a müncheni művészeti életben: ő szervezte például a városhoz tartozó galériák, a Rathaus, a Lothringer Strasse 13, és főként a Haidhausen negyedben lévő *Üblacker-Häusl* kiállítási programjait. Fokozta kíváncsiságomat az is, hogy az akkoriban Münchenben járt magyar ösztöndíjasok visszaemlékezéseiben újra és újra megemlítették, mint olyan személyt, aki mindig segítőkészen megoldotta a felmerülő nehézségeket. Előre kigondolt kérdéseim azonban a valóságban egészen más irányt vettek. Az igazsághoz tartozik, hogy nem kis szorongással indultam neki a találkozásnak, mert azok a vaskos, professzionálisan megszerkesztett kötetek, amelyeket előzőleg elküldött nekem, szinte mindent elmondtak már róla, minden alkotói fázisát feldolgozták és dokumentálták. P. SZABÓ ERNŐnek köszönhetően egész életútja megismerhető a vele készült, magyar nyelvű interjúkötetből.¹ Mit lehet tehát még ezek után kérdezni? Kivéve a liftből egy még mindig fiatalos úr fogadott, kíváncsian és kedvesen nézve rám. A szorongásom megszűnt, főleg azután, hogy Ursula, a felesége megkínált egy finom francia konyakkal, és átkísért minket egy csodás, a szokásos kaotikus műtermekre egyáltalán nem hasonlító műterem-lakásba dolgozni. A késő délutánból végül hihetetlen gyorsan késő este lett. Amikor elindultam gyalog a Kertész utcából, a fejemben még ott zsongtak a részben német, részben magyar mondatok, amelyek egymást váltották a beszélgetés közben, mert ha nem értettük meg pontosan egymást az egyik nyelven, akkor a másikon próbálkoztunk. Közben felvillantak emlékezetemben a műtermében látott Daniel Spoerri, Joseph Beuys, Günther Uecker, Bak Imre, Fajó János, Mengyán András, Konok Tamás, Max Bill, Günther Grass művek, amelyeket ajándékba kaptunk tőlük, és az a megejtően gyönyörű, főként vallásos témájú bánáti és erdélyi üvegfestmény gyűjtemény is, amelyet Kandinszkij is megirigylhetett volna. Egyszerűen, feledhetetlen élmény volt a vele való személyes találkozás.

Bukarestből Münchenbe. Az első reménytelen lépések az új hazában.²

Az 1979-es év volt Ingo Glass életében a nagy fordulópon, az az év, amikor tulajdonképpen már sikeres romániai pályafutását

1 P. SZABÓ ERNŐ: *Szellemet adni a térnek. Beszélgetés Ingo Glass-szal*. X-Press Kiadó, Budapest, 2015.
2 INGO GLASS: *Begegnungen. Band VI. Erste aufhellende Schritte in der neuen Heimat Deutschland*. 1979/80.

hátrahagyva úgy döntött, hogy beadja hivatalos kérelmét és kivándorol Németországba. Ez azonban nem ment olyan könnyen, mint gondolta: számos kaland után „egy bőrrönd, egy öltözet ruha, a diplomák másolatai, valamint jeggyűrűik” birtokában engedte el őt és családját a román titkosszolgálat, a Securitate.³ Bár Németországban már az 1970-es végén felfigyeltek munkáira, kiállított Duisburgban (1977) és Kölnben (1979) is, és SIEGFRIED SALZMANN, a Wilhelm Lembruck Múzeum igazgatója megvette a múzeum számára egyik legkorábbi munkáját, a *Harangtorony* (1970) című acélszobrát is, ez még nem jelentett biztos megélhetést a menekültek életét élő család számára. Az igazi áttörés, legalábbis a sajtó és műértő közönség körében az Oberhausenben, a GHH vállalat megbízásából 1980-ban felállított *Gótikus Qaudratur* című nagyméretű (13×7×7 méter) acélszobornak volt köszönhető. Az ottani német sajtó a román-német művész szobrát olyan modern, rabul ejtően szép látványosságnak írta le, amely „lélegzetvételnyi szünetet nyújt” a hektikus mindennapokban.⁴ A duisburgi múzeum igazgatója, Salzman – akinek a szobor felállításában is szerepe volt – dicsérő kritikát írt: „a fémplasztika az utolsó évtizedek tipikus kifejezési formája. Ebben az irányban szoros együttműködése alakul ki a modern művészetnek és a modern ipari társadalomnak. Művészet és technika, Glass műve éppen olyan érzékeny, mint amilyen erőteljes konstellációja a politikai erőtérben lezajló művészeti kinyilatkoztatásnak.”⁵ A *Fränkische Landeszeitung* még ugyanezen a nyáron arról számolt be, hogy a nemrég áttelepült művésznek, aki Romániában végezte a művészeti akadémiát, tizenhárom plasztikáját állították ki Dinkelbühl városának régi városházában, *Tér-Körív-Fesztávolság* címmel. „A kelet-európai művész megkísérli a gótikus formakészletet úgy kombinálni, hogy a rakéta korszaknak megfelelő térfogalom szerkezetét tükrözi vissza. A tárgyak az építészeti formákat követik, és egyidejűleg a művész ezekben a munkákban megkísérli a ritmust, a szerkezetet, a mozgást és a változást is geometriai szerkezeteiben érzékeltetni.”

Ingo Glass Haidhausen, az új művésznegyed jó szelleme

A német állampolgárság felvétele után Ingo Glass Düsseldorfban szeretett volna letelepedni, a pezsgő művészeti élet és JOSEPH BEUYS jelenléte miatt, akit később személyesen is megismert. Mivel az ottani átmeneti táborban nem volt hely, végül München mellett döntöttek, ahol már volt kapcsolata a Lenbachhaus igazgatójával,⁶ aki korábban már szintén vásárolt tőle szobrot A Glass család először egy menekülttáborban lakott, majd, ahogyan az általa közölt dokumentumokból kiderül, kiutaltak számukra egy bérlakást és 1980-ban álláshoz is jutott. A Münchener Városháza (Rathaus) új, négyszáz négyzetméteres termébe kellett kiállítást szerveznie. Ezt a feladatot olyan sikeresen oldotta meg, hogy néhány hónap múlva felajánlottak neki egy kuratori állást egy éppen restaurálás alatt álló múzeumban, amely München egyik legrégebbi városnegyedében, Haidhausenben áll. Az *Üblacker-Häusl* ez a takaros, egymemeletes épület, ahogy Ingo Glass fogalmazott, „szerelem volt az első látásra”. Haidhausen, amely egykor München szegénynegyede volt, ekkora már átvette a régi és híres schwabingi művésznegyedtől a vezető szerepet: egyre több neves és még ismeretlen művész költözött ide. Itt épült fel a Gasteig is, amely a szellemi és

3 A kivándorlás pontos körülményeiről és a segítőkről így az osztrák és a belga nagykövetek, valamint Paul Lendvay közbenjárásáról P. SZABÓ ERNŐ könyvében olvashatunk részletesebben.

4 Kunst und Technik bei der GHH. Westdeutsche Allgemeine. 1980. június 21. In.: Ingo Glass: *Begegnungen* VI, 18.

5 uo.

6 DR. HELMUTH FRIEDEL 1990–2013 között volt a múzeum vezetője. Nyitottságával, újításával vált a múzeum legendás igazgatójává: amellet, hogy a kortárs művészet legprogresszívebb irányzatait mutatta be, felújította a múzeum gyűjteményének törzsanyagát képező Der Blaue Reiter művészeinek termet is. Igazgatása alatt a Lenbachhaus München egyik legfontosabb kiállítási helyévé vált.

Előttérben Ingo Glass és Joseph Bouys, Documenta, 1982, Kassel

kulturális élet, főként a zenei élet központjává vált, és igen jókat lehetett vacsorázni a környező bajor, olasz és görög éttermekben. Ingo Glass 1983-ban kiszélesítette kurátori tevékenységét és a Preysinger strassén lévő házban létrehozott egy „Kommunikációs Központot” és egy kis galériát is, amely egyre kedveltebbé vált az ott élő művészek körében. Ezzel, ahogy az *Abend Zeitung* fogalmazott - Haidhausen „jó szellemévé” vált. Az Üblacker Häuslben 1980-tól 2010-ig mintegy 375 kiállítást rendeztek, először főként haidhauseni művészeknek, de a később már a legkülönbözőbb irányzatokhoz tartozó német és külföldi művészek bemutatására is vállalkozott. A közép-kelet-európai országok⁷ művészei mellett francia, holland, japán és dél-koreai művészek is kiállítottak itt. Ez a kis múzeum lassan olyan „világtalálkozó” színhelyévé vált, amelyet a bajor miniszterek és a város művészeti életének irányítói is szívesen látogattak. Glass ezen kívül, mint a város alkalmazottja, még két galériát vezetett: a már említett Rathaus Galériát München szívében, a Marienplatzon, és a szintén Haidhausenben lévő Lothringer Strasse 13. alatti, egykori gyárépületből műhelyké átalakított kiállítótermet is, ahol az irodája és műterme is volt. Ez az épület, amelyben öt óriási műteremben dolgozhattak a kortárs művészek, kiegészült egy hatalmas kiállítási csarnokkal, ahol évente harminc kiállítást rendeztek, illetve egy kisebb, úgynevezett „Ladengalerie” helységgel, ahol évente hat vagy több egyéni kiállítást nyitottak. „Ingo Glass, a szobrász és az Üblacker-Häusler kusztosza lesz a felelős és művészeti tanácsadója az itt megrendezett kiállításoknak, beleértve a katalógusokhoz készült fordítások és a kiállítás-rendezések feladatait is, míg a tematikus kiállítások koncepciójéért Dr. Michael Meuer lesz felelős. A célja ennek az új

⁷ A magyar művészek közül tudomásom szerint HAÁSZ ISTVÁN SIMONYI EMŐ, BARANYAI ATTILA, MENGYÁN ANDRÁS, MEGYIK JÁNOS, URBÁN GYÖRGY, BUTAK ANDRÁS, SZILÁRDI BÉLA állítottak ki.

művészeti központnak az, hogy a feltörekvő művészeti irányzatok képviselői találkozhassanak a nyilvánossággal, a kíváncsi közönséggel, ezért a bemutatott műveknek avantgardnak, kísérletinek, kortársnak kell lennie, olyanoknak, amelyek új utakat nyitnak a művészetben”. - fogalmaz a München Város Kulturális Osztálya által 1991-ben kiadott közlemény.⁸

A Lothringer Strasse 13-ban folyó munkáról külön kötet is megjelent, amely az indulás első három évét mutatja be. Ebben OTTO LERCHENMÜLLER, Haidhausen polgármestere köszönetet mond Ingo Glassnak az itt folyó kiállítások megszervezéséért és azért a munkáért, amelyet a művészekért folytatott. 1991-ben itt mutatkozott be például a *Pozíciók - A kilencvenes évek magyar művészete* című tárlaton, HEGYI LÓRÁND szervezésében, BAK IMRE, FEHÉR LÁSZLÓ, HALÁSZ KÁROLY, KISS PÉTER, KOVÁCS ATTILA, MULASICS LÁSZLÓ, PINCZEHÉLYI SÁNDOR, SZÓNYEI GYÖRGY és TROMBITÁS TAMÁS. Ingo Glass volt az egyik motorja annak a München és Budapest között zajló művészcsereének is, amelynek keretében magyar művészek utazhattak Münchenbe egy hónapra ösztöndíjjal, és a Starnbergi tó melletti Feldafing egyik legszebb villájának műtermében alkothattak. Cserébe, a Budapest Galériában dolgozó SZOTYORI LÁSZLÓ közreműködésével, müncheni művészek is kaptak ösztöndíjat és műtermet a Klauzál téren.

Szobrok, amelyek tonnányi súlyúak, mégis légiesek

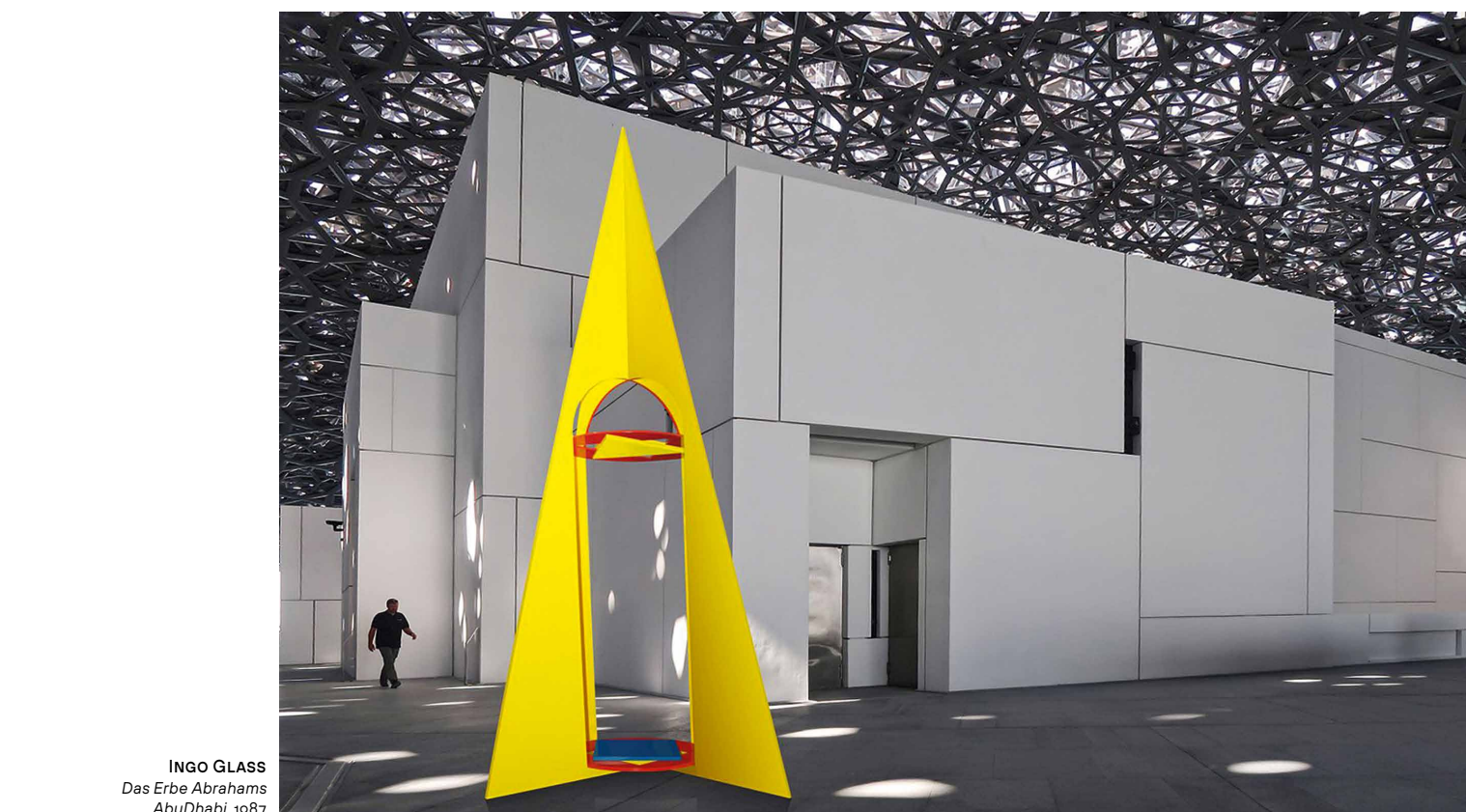
Glass 1980-tól tagja számos német és nemzetközi művészeti egyesületnek⁹ és zsűrinek, és ez a sokirányú tevékenység óhatatlanul felveti a kérdést, hogy mennyi ideje maradt saját művek létrehozására? Szerencsére maradt. Csak néhány fontos és nagyszabású munkáját emelném ki, amelyek megismerése talán érthetővé teszi, miért nem szereti a manapság Budapesten látható „kicsiny, olykor fénylő hasú katonás szobrokat”, amelyek az ő monumentális

⁸ INGO GLASS: *Begegnungen VI*, 68.

⁹ Kunstverbandes der Banater Deutschen a Német Művészek Szövetsége (Felső-Bajorország kiállítási bizottságának tagja, a Münchener Művészetek Háza, a Neue Gruppe Csoportjának tagja és még lehetne sorolni.

INGO GLASS
Alpha & Omega, 1987.

INGO GLASS
Das Erbe Abrahams
Abu Dhabi, 1987

fémplasztikáinak fényében kertitörpe-szerű, díszítményeknek, applikációknak tűnnek. A *Duna-projekt*, amely összefügg magyarországi tevékenységével és művészeti kapcsolataival, 1976-ra nyúlik vissza.¹⁰ Még Galacon (Románia) a *Septenarius*¹¹ című szobrával olyan szoborsorozatot szeretett volna elindítani, „amely a gótikus pillérek felhasználásával összeköti a Duna-menti országokat”. Ezek, a többnyire 13 méter magas, masszív és egyben légies acélszobrok Dunaújvárostól (1987) Regensburgon és Ingolstadtton (1984) át egészen Gundelfingenig és Neu-Ulmig (1998) helyezkednek el a folyam mentén, a Duna-menti népek kulturális összetartozásának szimbólumaként.¹² A román avantgárd művészet iránti tisztelete jeléül készült el a DADA, amelyet 1996-ban, Tristan Tzara születésének 100. évfordulóján avattak fel Moinesiben. Ide sorolható még az a „szoborösvény” is, amely 14 acélszoborból áll, és a München melletti Vaterstetten község megrendelésére készült. Ezekben a szobrokban, ahogy ő megfogalmazta, a tér „átszellemítése” foglalkoztatta, vagyis az, hogyan lehet a köztéri szobrászatot megújítani, támaszkodva az absztrakt szobrászat azon hagyományaira, amelyek CONSTANIN BRÂNCUSI, NAUM GABO, ANTOINE PEVSNER, de főként a vas-és rézsobrászat 1960-as évekbeli sztárjai, PABLO GARGALLO és JULIO GONZALES munkái jelölnek ki. Ingo Glass 1993-ban védte meg doktori értekezését *Constantin Brâncusi és hatása a 20. századi szobrászatra* címmel. Brâncusiról sokat beszélgettünk: hogy számára milyen fontos volt az ő művészete; hogy lenyűgözte őt, hogy hogyan jutott el a tökéletes formáig, a tojásig; hogy legfontosabb műve számára a *Végtelen oszlop* című szobra volt, mert az volt első, amely a forma és tér összefüggésével foglalkozott. Ezzel kapcsolatban megkérdeztem tőle, hogy Peggy

¹⁰ Glass Magyarországon először a FAJÓ JÁNOS vezette Józsefvárosi Galériában állított ki 1985-ben.

¹¹ A *Septenarius*, az első dunai monumentális szobor, mintegy 25 tonna, mérete 1500 x 900 x 900 cm. Galacon/Galatz városában (Románia) a Dunaparton állították fel, 1976-ban.

¹² Glass több emlékművet is alkotott például az 1989-es romániai forradalom mártírjainak emlékére (1992) Temesváron, egy második világháborús emlékművét pedig Lugos városában állították fel 1999-ben.

Guggenheim, aki imádkozta Brâncusit, ha tőle is vásárolni akart volna a velencei kertjébe, úgy melyik szobrát ajánlotta volna neki? Választása a Galacban felállított *Septenariusra* esett, mert szerinte az olyan, mint egy templombelső, egy kápolna, ahol esténként fiatal szerelmesek találkozhatnak, de mégis a Duna partján, a természetben vannak.

Három forma, három szín

Az évek múlásával Glass fokról fokra eltávolodott a gótikus stilizált formáktól, és egyre inkább a három alapforma, a kör, a négyzet és háromszög térbeli hatásának vizsgálata foglalkoztatta, valamint a színek pszichológiai hatása. Saját kísérletei alapján arra jutott, hogy a Bauhaus két nagy mesterének (JOHANNES ITTEN és VASZILIJ KANDINSZKIJ) színelmélete valójában csak a festészetre igaz, nem a térben magának helyet követelő szoborra, amely vagy bezár és körülölel egy teret, vagy éppen ellenkezőleg kihat belőle. EUGEN GOMRINGER, aki Max Bill titkára és a konkrét művészet egyik legfontosabb teoretikusa volt, Ingo Glass „lázadását” a színek használatának tekintetében egy kis versikében foglalta össze: „a vörös legyen kerek és sárga a háromszög, a kék pedig a négyzet számára fenntartva, így tartja ezt Ingo és zavarja, hogy itten egykor a kört a kékre szabta”.¹³ Glass teljesen átértelmezte a három alapszín, és ebben a meggyőződésben készültek a további, kisebb méretű, végtelen játékosággal megformált szobrok (*Viktor Vasarelynek, Alapformák + Alapszínek mozgásban, Szabadkörök*), az olykor feszesebb formák és színek kapcsolatok, amelyek szinte magyarázatai szobrászata elméleti hátterének a (*Középpont vagy a Hommage Malevics* változatai), és amelyek többnyire magánygyűjtők és múzeumok gyűjteményeibe kerültek. A művészetén túl, Ingo Glass emberként is lenyűgöző és kivételes, a maga módján ugyanolyan idealista, s ugyanúgy hisz a társadalom megjavíthatóságában, mint ahogy azt az általa nagyon tisztelt német művész, Joseph Beuys is tette.

¹³ Gomringer humoros versének első szakasza, CSEH BORBÁLA fordításában: P.SZABÓ ERVIN: *i.m.*, 142.